

Лариса Мовчун, к. ф. н. *
Інститут української мови НАН України (Київ)
УДК 161.2.81'374

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ БАЗИ ДАНИХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО РИМАРІЯ

У статті розглядається сучасний стан римографії та аргументується необхідність формування лінгвістичної бази даних українського римарія. Він має базуватися на поетичних текстах другої половини 80-х р. ХХ ст. – початку ХХІ ст. База даних не збагатиться з лексиконом академічних словників. З одного боку, вона міститиме загалом меншу кількість слів, а з другого боку, більшу кількість „несловникових” слів – інноваційних та позасистемних елементів, а також численні словоформи. Обов'язкові поля бази даних римарія: римовий індекс, римокомпонент, римове слово, його граматичні ознаки, ілюстрація, автор, назва джерела, рік видання, сторінка.

Історія лексикографування слів зі співзвучними закінченнями налічує не одне століття (детальніше з нею можна ознайомитися за джерелами [1, с. 9; 2, с. 3–4; 6, с. 23–24;], а також на порталі «Русские рифмы» [8]). Оприлюднені здобутки українських лексикографів значно скромніші – це «Словник українських рим» А. А. Бурячка й І. І. Гурина, «Словник рим Євгена Гребінки» І. І. Гурина та «Словник рим української мови» С. Караванського.

Цікаво, що всі три праці вітчизняних лексикографів є різнотипними: перша з них – це академічний (укладений на основі найповнішого на той час одинадцятитомного тлумачного словника) римарій; друга – зразок авторської лексикографії з літературознавчо зорієнтованою характеристикою рим і, нарешті, третя – оригінальний словник, побудований за розробленою самим мовознавцем лінгвографічною методикою з детальним граматичним індексуванням римових слів.

Зауважимо, що в європейській та американській лексикографічній практиці римарії є достатньо запитуваними й популярними словниками,

* © Л. Мовчун, 2005

що часто перевидаються. Ось, наприклад, незначна частина англomовних словників рим останніх 15 – 20 років:

Essential Songwriter's Rhyming Dictionary by Kevin M. Mitchell (1996)

Hal Leonard Pocket Rhyming Dictionary by Ranson Jana (2003)

Merriam-Webster's Pocket Rhyming Dictionary (2001)

New Rhyming Dictionary and Poet's Handbook: A Stimulating Storehouse of Words and Rhymes for the Writer by Burges Johnson (1991)

Random House Webster's Pocket Rhyming Dictionary (1999)

Rhyming Dictionary by Sue Young (1994)

Scholastic Rhyming Dictionary (1997)

The Modern Rhyming Dictionary Edition by Gene Lees (1987; 2000)

The Penguin Rhyming Dictionary by Rosalinda Fergusson (1986)

Webster's Compact Rhyming Dictionary (1987)

Ці словники різні за обсягом (повні й кишенькові) та призначенням (наприклад, для поетів і для піснярів). Крім традиційних паперових існують також електронні словники рим, зокрема римарії, з якими можна працювати в мережі Інтернет (наприклад, *WriteExpress Rhymers*, *RhymeZone* і римівник для дітей *Poetry4Kids*). У діалоговому вікні користувач записує слово й отримує відповідну римову пару (гніздо). На вибір йому пропонують дво-, три-, чотири-, п'ятискладові й т. ін. слова, що мають відповідний римокомпонент (у *RhymeZone*). *WriteExpress Rhymers* вимагає кілька параметрів для пошуку¹:

Word to rhyme	<input type="text"/>	
Type to rhyme to find	<input type="text"/>	
	From	To
Syllables in words	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Letters in words	<input type="text"/>	<input type="text"/>
First letter in words	<input type="text"/>	<input type="text"/>

На сайті *ukrmoval.net* анонсовано появу електронного словника українських рим. Отже, в Україні також роблять кроки для розбудови

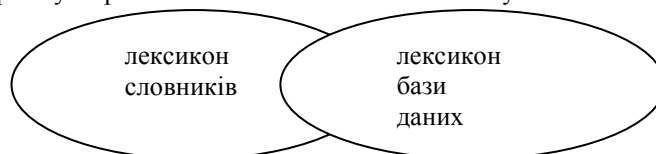
¹ Переклад наш: *слово для добору рими; який тип рими знайти; складів у слові (від... до); літер у слові (від... до); перша літері у слові (від... до).*

римографії із застосуванням новітніх технологій. Її розвиток проходитиме кількома шляхами: 1) укладання словників рим на основі спеціально створених баз даних (пор. з методикою укладання термінологічних словників [4, с. 100]) і 2) у результаті опрацювання даних корпусної лінгвістики. За повідомленням Є. А. Карпіловської [5, с. 89–90], у лабораторії комп'ютерної лінгвістики при кафедрі сучасної української мови Київського національного університету ім. Тараса Шевченка працюють над створенням комплексного текстозорієнтованого словника сучасного українського поетичного мовлення. У відділі лексикології та комп'ютерної лексикографії Інституту української мови НАНУ під керівництвом О. М. Демської-Кульчицької розробляється Національний корпус української мови [3, с. 92–110], у якому поетичні тексти, відповідно до його концепції, мають бути представлені початковою вибіркою 50 тис. слововживань.

Отже, виходячи з:

- практичних потреб (мати оновлений словник для використання його поетами, перекладачами тощо);
- науково-дослідницьких потреб (отримати фактичний матеріал для визначення діапазонів римування, для аналізу лексичної динаміки української поезії, для вивчення впливу рими на порушення літературних норм різних рівнів і т. ін.),

вважаємо актуальним завдання створити базу даних римарія на основі сучасної української поезії. Лексикон бази даних, безумовно, не збігатиметься з лексиконом будь-якого найповнішого словника. Що більша вибірка, то більшу частину словникового лексикону включатиме в себе лексикон бази даних. Проте вони ніколи не взаємонакладуться унаслідок того, що: 1) не всі лексеми зі словникового реєстру можуть бути римовими словами; 2) реальний поетичний словник містить позасистемні та інноваційні елементи (див. далі); 3) у базу даних входять лексеми в різноманітних граматичних формах; 4) римоутворюючими є не лише слова а й сполучення слів.

Джерела формування бази даних: авторські збірки, антології, журнальні та газетні публікації, оскільки римові одиниці відповідним

чином документуються. Хронологічні рамки текстів: друга половина 80-х р. ХХ ст. – початок ХХІ ст. Такий вибір зумовлений певними міркуваннями: саме з другої половини 80-х – початку 90-х років змінився поетичний словник у зв'язку з деактуалізацією раніше панівної ідеології й загалом із суспільними змінами. Говорячи про хронологічні рамки, маємо на увазі перш за все час написання, а не лише видання текстів, хоча й робимо виняток, включаючи до кола авторів, наприклад, В. Стуса, чії поезії стали відомі загалом лише після посмертного опублікування його збірки в 1990 році.

Для того, щоб вибірка корелювала з літературним процесом, ми добирали тексти жанрово й тематично різні – від послідовників традиційної поезії до постмодерністів, у тому числі й епатажні твори, скажімо, Ю. Позаяка. Тексти різні й за адресатом – призначені для дорослого читача і для дитячої аудиторії. Відкритим залишається питання перекладної поезії. На нашу думку, мова перекладних творів не зовсім вписується в концепцію створення *сучасного українського* римарія, оскільки несе часовий та етно-культурний відбиток країни оригіналу, що й позначається на лексичі.

На цей момент на різних стадіях опрацювання перебувають твори:

- Андрусак І. Часниковий сік. – К.: Факт, 2004.*
Білоус Д. Пернате царство. – К., 2003.
Білоцерківець Н. Алергія. – К.: Критика, 1999.
Жиленко І. Пори року. – К.: Укр. письменник, 1999.
Забужко О. Диригент останньої свічки. – К.: Рад. письменник, 1990.
Ірванець О. Любіть!.. – К.: Критика, 2003.
Калинець І. Книжечка для Дзвінки. – К.: Веселка, 1991.
Качан А. До синього моря хмарина пливе. – Одеса: Маяк, 2001.
Костенко Л. Вибране. – К.: Дніпро, 1989.
Криловець А. Скресання. – Рівне: Азалія, 1993.
Мамчич О. Перекотиболе. – К.: Пульсари, 2005.
Мідянка П. Дижма. – К.: Критика, 2003.
Пішаківська Н. Кульпарків на шахівниці. – Львів: Каменяр, 2003.
Позаяк Ю. Шедеври. – Львів: Піраміда, 2004.
Ряст Ю. Яворовий дощик. – К.: Задруга, 2003.
Цвид А. Зоря на два голоси. – К.: Рад. письменник, 1990.
Чередниченко Д. Священна діброва. – Канів: Родень, 1995.
Шалак О. При світлі снігів. – К.: KM Academia, 2001.

Формуючи лінгвістичну базу даних (логічну структуру для систематизованого зберігання римових слів та їх опрацювання в комп'ютерному середовищі [7, с. 42]) римарія, ми класифікували римові одиниці за такими параметрами:

I. Системність.

- Системні одиниці (римові слова з лексичного фонду української мови, наприклад: *пилор* – *профспілок*, *щоб* – *щовб* (діал.), *гризня* – *Боженя* (неол.), *царствено-красиві* (неол.) – *силу*).

- Позасистемні одиниці (транслітеровані, а також сконструйовані як наслідування зразків певної мови або відтворені її графічними засобами, наприклад: **Юкрейноланд** – *атлант*, **hoto** – *по-земному*, **accelerando** – *веранда*), що утворюють макаронічну риму.

II. Традиційність – інноваційність (у межах системних і позасистемних одиниць).

- Одиниці традиційного лексикону (літературні, діалектні, розмовні, просторічні, жаргонні тощо з відповідними ремарками, наприклад, для системних одиниць: *жива* – *мишва*, **[зі] мнов** (діал.) – *немов*, **мебля** (прост.) – *небо*, **западло** (жарг.) – *повезло*, **оскудієш** (книжн.) – *дінеш*; для позасистемних одиниць: **why** [від англ. “чому”] – *Уругвай*, **плі** [від рос. “пли”, тобто “вогонь”!] – *землі*).

- Авторські інновації (наприклад, для системних одиниць: **лопушезний** – *широчезний*, **бувсь** – *забувсь*; для позасистемних одиниць: **любоффь** [від рос. «любовь»] – *строф*, **клоки** [від англ. «clock»] – *кроки*).

III. Типологія структур.

- Прості (ціліснооформлені й ті, що пишуться з дефісом, наприклад: *кафе* – *трофей*, *стук-стук* – *рук*, *непропусти-спідниця* (неол.) – *одиниця*).

- Складені (сполучення слів, що формують риму, наприклад: **була б** – *кульбаб*, **тану я** – *тайною*, **в вічу вони** – *нечувані*).

Обов'язкові поля в нашій базі даних – римовий індекс, римокомпонент, римове слово, початкова форма, граматичні ознаки римового слова (кодування граматичної характеристики), ілюстрація, автор, назва джерела, рік видання, сторінка.

Створювана база даних може доповнюватися й використовуватися для видання паперових словників рим, а також для створення електронних римаріїв.

Література

1. Бурячок А. А., Гурін І. І. Словник українських рим. – К.: Наук. думка, 1979.
2. Гурін І. І. Словник рим Євгена Гребінки. – Миргород, 1982.
3. Демська-Кульчицька О.М. Основи національного корпусу української мови. – К., 2005.
4. Дерба С.М. Укладання баз даних для створення словника-тезауруса термінів прикладної лінгвістики // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 16. – кн. 1. – С. 99 – 102.
5. Карпіловська Є.А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики. – Донецьк: Юго-Восток, 2003.
6. Мовчун Л. З теорії та практики створення римаріїв // Лексикографічний бюлетень. – К., 2005. – Вип. 11. – С. 23 – 29.
7. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998.
8. Портал «Русские рифмы». Ел. ресурс <www.rifma.com.ru>

Тетяна Федоренко, к. ф. н. *

Інститут української мови НАН України (Київ)

УДК 161.2.81'373.4

**СИНХРОННО-ДІАХРОННИЙ АСПЕКТ У
ПОЛЯРИЗОВАНИХ ЛЕКСЕМАХ**

У статті розглянуто питання синхроніки й діахроніки. Результати спостереження й аналізу підтверджують думку про те, що не до всіх лексичних груп можна застосувати комплексний підхід. У таких семантичних категоріях, як енантіосемія, превалює синхронне дослідження, яке дає можливість окреслити межі енантіосемії, визначити семантичні типи, виявити умови і способи її реалізації та стверджувати, що саме на синхронному зрізі утворюється енантіосемічний смисл.

* © Т. Федоренко, 2005